

Un dels entremesos tradicionals mataronins més genuïns, però també el primer que va desaparèixer, és l'*Àliga*. El present article pretén fer un recorregut històric sobre l'esmentada bèstia tot analitzant el seu origen, el nom, la funció, la seva aparença i la comparació amb altres entremesos similars.

L'ÀLIGA DE MATARÓ, UN ENTREMÈS TRADICIONAL

ORIGEN I EVOLUCIÓ (1)

La primera notícia de què disposem sobre l'*Àliga* de Mataró és del 23 de maig de 1601 quan va participar a la processó que es va fer a Barcelona amb motiu de les festes de canonització de sant Ramon de Penyafort. Jaume de Rebullosa ens diu que, enmig de la representació mataronina, hi havia *el Aguila de la Villa muy hermosa para danzar a imitacion de la de esa ciudad* (es referia a la de Barcelona). També ens explica com arribats a l'església, l'*Àliga* dansava davant del Santíssim Sagrament *con gallardo brio* (2).

Segons això, l'*Àliga* seria el primer entremès tradicional dels que coneixem a Mataró. Després sorgirien els Gegants, dels quals les primeres notícies de què disposem són de 1712, i més tard la Momerota; si bé sostenim que la Momerota no es tractava d'un entremès tal com el coneixem actualment —bou de foc— sinó que no era altra cosa que el joc de la figuereta, on una persona disfressada anava sacsejant una canya de la qual penjava una figa seca, per tal que els nens tinguessin dificultat d'atrapar-la amb la boca. La darrera notícia de la Momerota, abans de la reaparició de 1979, és del 1882 (3).

La segona notícia de l'*Àliga* de Mataró ja la trobem a la nostra ciutat, quan el 1645 la Confraria del Sant Sepulcre es decideix a construir una *Àliga* per a la processó de *Nostra Senyora d'agost*. Aquesta Confraria era la que tenia cura de bona part de la festa major que antigament se celebrava el dia 15 d'agost, i fins i tot l'Ajuntament els atorgava subvenció (4).

Per tal de construir l'*Àliga* demanen també ajut a la Confraria de la Minerva i reunit el Consell el dia 25 de juny de 1645 decideix aportar 14 lliures (5). Hem de tenir present que la Confraria de la Minerva era qui organitzava les festes del Corpus, i així s'entén com l'*Àliga* s'utilitzaria per la Festa Major i pel Corpus.

Creiem doncs que aquesta era la segona *Àliga* que tindria Mataró, ja que la del 1600 s'hauria fet malbé. És curiós de ressaltar com en moltes ocasions s'ha assimilat el fet de tenir el privilegi de ciutat i l'*Àliga*; però en el cas de Mataró no va ser així (ja que es considera ciutat a partir del 1702) sinó que la iniciativa sorgí de forma espontània i independent del "Comú".

A partir del moment de la seva construcció les notícies se succeeixen i especialment les trobem al llibre de Caixa de la Confraria de la Minerva, de les quals assenyalarem les següents: Pel Corpus de 1712 es paga als músics *per ballar los gegants y la àliga y colom tafetà*, el 1719 per aportar *l'àliga y lo colom*, el 1720 es fa refresc per als portants *dels gegants y l'àliga* (6). Una de les notes més curioses és la de 1716 on es diu *aportar la Àliga, (ben entès, deixant lo calsat) sols selari y colom al que lo portar ab floch deu compra* (7). Ben segur que el portant de l'*Àliga* s'encarregava de buscar el colom que la bèstia portava al bec, i aquest no era viu, sinó fet de roba (flocs de llana o cotó/colom tafetà).

Una altra notícia ben rellevant és en les *Ordinacions per lo règim i govern de la Confraria de la Minerva*, apartat del Corpus, *Quant en dit Octa-*

vari van la Àliga, Gegants y timbalas se fan los papers següents:

– 3 papers, ab 4 sous, 6 diners, quiscun per los tres miñons serveixen al que porta la Àliga en las dos professons de Corpus y Octava.

– 4 papers, ab 14 sous quiscun, per los 3 hòmens aportan los 3 gegants y al que aporta la Àliga en las dos Professons, ab la circumstància de estar obligats en fer una danza per quiscun dels Administradors, abont els asseñalien en la carrera de la Professó (8).

Amb aquest document sabem que l'Àliga anava acompanyada de tres minyons que portaven les "Crossetes" per a sostenir la bèstia quan s'aturava. Sabem que es tractava en realitat de tres àligues petites, anomenades *aligots*.

Tot i que era habitual que l'Àliga sortís per la Festa Major (15 d'agost) i pel Corpus, algunes vegades havia sortit en altres solemnitats com en la processó que es va fer quan la fundació de les Caputxines el 1741 –consta que hi van anar *els Gegants i l'Àliga* (9)– o pel 14 de maig de 1768 per la canonització de sant Josep de Calassanç (10).

En totes les processons l'Àliga anava al costat del Santíssim Sagrament i, per tant, ben diferenciada dels gegants que precedien el seguici. Tant a Mataró com en d'altres llocs l'Àliga era un dels elements més esperats i rellevants.

La descripció més interessant de l'Àliga ben segur que és la del Baró de Maldà, quan va venir per les Santes del 1799. Recordem que a partir de 1772 les Santes esdevenia festa, si bé es conservava encara la de la Mare de Déu d'Agost. *També anà a la Professó la tant celebrada Àguila de Mataró, esta no ab lo coll tort, si que dret, ab lo collom en son bech dorat, y no fent cap moviment lo animaló, qui sap si era mort, faltant lo requisit a l'àguila de tenirse un poch de limpiar y los Àguilons eran minyons, sens bech dorat com los olíms de Barcelona, ni tampoch ab vestits dorats los de Mataró, si que ab jupa o altre vestidura al us de la marina y la cara sens bech, es a dir, natural com tots la tenim* (11).

L'àguila de Barcelona amb la seva cobla de ministrils als finals del segle XVIII.

(Reproduït de AMADES, Joan. *Gegants, Nans i altres entremesos*, José J. de Olañeta, Editor)

Ben segur que a principis del segle XIX va deixar d'existir l'àliga i si tenim en compte el que diu el Baró de Maldà no devia trobar-se en gaire bon estat l'any 1799, any que per altra banda s'estrenaven nous gegants.

Tot i així ens trobem que l'any 1848, l'Ajuntament pren l'acord de buscar els recursos necessaris per construir 4 gegants, l'àliga i la mulassa (12). Malgrat aquesta decisió la construcció d'una nova àliga no es va materialitzar.

EL NOM

Pot sobtar el fet que s'hagi fet referència en tot l'article a l'*àliga* i no a l'*àguila*, nom bastant comú en l'actualitat per a designar l'au. El fet obeeix exclusivament que en la majoria dels documents mataronins del segle XVIII es coneix aquesta figura amb el nom d'*àliga*. Cal dir que, en alguns casos, principalment en escrits no mataronins, surt l'*àguila* (Baró de Maldà), però és una referència isolada. Segons Coromines *àguila és la forma general en català antic i la que avui tendeix a tornar a predominar sobre l'àliga. Aquesta es deu a una metàtesi fortament afavorida per fets molt respectables de la forma interna de la nostra llengua.*

... *la influència d'ala que en semblava la base radical...* Coromines discrepa d'Alcover-Moll que assenyala que el mot *àguila* s'estén especialment entre la gent llegidora, mentre que *àliga* es reserva per a les persones menys cultes. L'insigne filòleg diu que *àliga* ja s'usava al segle XVI i que, no sols no és cosa de gent més o menys llegidora, sinó que, en tot el segle XIX i primer terç del XX, *àliga* fou la forma usual. Al final, però, ell mateix reclama el retorn a les arrels llatines i originals que Fabra ha propugnat (13).

A Mataró, per tot el que s'ha dit, mantindrem la forma *Àliga* i *Aligot* per designar aquestes figures, tal com s'havien anomenat fins al moment que van desaparèixer.

L'àliga de Girona a principis de segle.
(Reproduït de CAPMANY, Aureli, *Costums i tradicions catalanes*), Editorial Laia, S.A.

FUNCIÓ I INTENT DE DESCRIPCIÓ

Hem pogut veure abans que l'àliga es relacionava sempre amb grans solemnitats i que concretament sortia per Corpus i per la Festa Major. El seu paper se centrava doncs en les dues processons i sols en casos excepcionals, com per la canonització d'algun sant, havia fet aparició.

L'Àliga anava acompanyada de tres *aligots* que portaven les "crossetes" i aguantaven la cua i les dues ales de la figura quan s'aturava. Sembla ser que aquests aligots eren semblants als de Barcelona i anaven amb la cara destapada, sense bec, si ens refiem de la descripció del Baró de Maldà. Podem pensar que es tractava de figures similars a les de Pollença o de Girona?

Pel que fa a la música hem trobat diferents opcions en el curs dels anys. Cal dir en primer lloc que el *ball de l'àliga*, quan s'interpretava dins de l'església, es feia al so d'instruments de corda (*lo ciego*). Al carrer s'havia acompanyat de cobla de ministrils i de flabiol i tamborí. Es desconeixen totalment les tonades que s'interpretaven, si bé el ball era majestuós i atraient segons la descripció de Rebullosa. *L'esmentat ball només es realitzava allà on era acostumat i manat.* (14).

A Barcelona l'àliga es guardava en una casa, apart de les altres figures, i d'aquest fet en sorgí la denominació del *carrer de l'Àliga* (prop de l'actual carrer d'En Jaume I). El *dansador de l'àliga*, com l'anomenaven, havia de passar unes serioses oposicions abans de ser digne de tal mèrit. A Mataró se'l coneixia pel *portant de l'àliga*. Malauradament no disposem de cap dibuix ni gravat de com podia ser l'àliga de Mataró, encara que tenim algunes pistes que ens fan pensar en una figura similar a la d'Olot o la de Girona.

Les ales un xic desplegadas, coll dret, bec daurat amb colom dintre i també corona reial damunt el cap. El colom devia ser de roba (*flocbs de llana/tafetà*). En altres llocs el posaven viu i després el subhastaven. L'altra referència interessant és la de la processó del Corpus a Barcelona durant el segle XVIII, de la qual en mostrem una ampliació (15).

Aquest article ha pretès d'oferir una visió breu, però fonamentada, d'una de les figures tradicionals més rellevants i, alhora, la més antiga, segons les notícies de què disposem. Bo seria poder-la veure pels nostres carrers ben aviat i així engruixiria els elements populars de les nostres festes.

Pere M. Ibern i Regàs
Imma Caballé i Martí

Les àgules de Pollença.
(Reproduït d'Arxiduc Lluís Salvador.
Costumbres de los Mallorquines), José J. de Olañeta, Editor.

NOTES

- 1.- L'àliga ha tingut la consideració de símbol de la *Justícia* des de temps remots. Els bestiars medievals caracteritzen l'àliga com aquella au que vola fitant el sol i que rebutja els seus fills que no són capaços de fer-ho.
FÀBREGAS, Xavier. *El llibre de les bèsties*. Edicions 62. Barcelona 1983.
- 2.- Papers del P. Rius, lligall núm. 1. Manuscrit que transcriu el text de Jaime de Rebullosa *Relación de las grandes fiestas de Canonización de San Raimundo de Penyafort*. Biblioteca de la Caixa d'Estalvis Laietana. Mataró.
- 3.- IBERN, Pere M. *La Momerota a Mataró*. "Quadern" núm. 4. Escola de Grallers de Sitges. 1983, p. 80.
- 4.- Arxiu Municipal de Mataró (AMM). Llibre d'acords. 2 d'agost de 1683.
- 5.- Museu Arxiu de Santa Maria (MASM). Confraria de la Minerva. Llibre de deliberacions. F1/0014. 25 de juny 1645.
- 6.- MASM. Confraria de la Minerva. *Llibre de Caixa*. F1/0021.
- 7.- MASM. Confraria de la Minerva. *Llevador i notes*. F1.
- 8.- MASM. Confraria de la Minerva. *Ordinacions per lo règim i govern*. F1/0017.
- 9.- POU, Josep. *El convent i la comunitat de monges Caputxines de Mataró*. Mataró 1922.
- 10.- "Semnario de Mataró", 22 d'agost 1891.
- 11.- AMAT i de CORTADA, Rafael. *Copia del passeig y detenció de los dias 27 y 28 de juliol en la ciutat de Mataró... 1799*. Transcripció a la revista "Museu", p. 80 de l'original a l'Institut Municipal d'Història de Barcelona. Mataró, 1949, 1950.
- 12.- AMM. *Llibre d'acords*. 23 d'agost 1848.
- 13.- COROMINES, Joan. *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Ed. Curial. Barcelona, 1980.
ALCOVER-MOLL. *Diccionari català-valencià-balear*. Ed. Moll. Palma de Mallorca, 1983.
- 14.- Un dels llocs on preceptivament es realitzava era damunt del presbiteri, fins que l'any 1753 va ser prohibit pel bisbe, en el cas de Barcelona.
- 15.- AMADES, Joan. *Gegants, Nans i altres entremesos*. Palma de Mallorca, 1983.

BIBLIOGRAFIA.

- AMADES, Joan. *Costumari català*. Ed. Salvat - Eds. 62. Barcelona 1982-1983.
- ARMENGOU, Josep. *La Patum de Berga*. Berga 1973.
- CHIA, Julián. *Las festividades del Corpus en Gerona*. Girona 1890.
- LLOMPART, Gabriel. *Las águilas del Corpus de Pollensa (Mallorca) y la interpretación del águila procesional en el Levante español*. "Revista de dialectología y tradiciones populares" núm. XXIII. Madrid 1967.
- MASSIP, J. *Els jocs o entremesos de la professió*.
- MILÀ i FONTANALS, Manuel. *De algunes representacions catalanes antigues i vulgars*. "Revista de Catalunya". Vol. 2. Barcelona 1862.
- PLA CARGOL, Joaquim. *Tradiciones, santuarios y tipismo de las comarcas gerundenses*. Girona 1945.
- PUIGGARÍ, J. *Les bèsties del comú*. "La Renaixença". Barcelona, 1883.